

Сніговська О. В.

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Малахіті А. В.

старший викладач
кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПОЛІТОЛОГІВ- МІЖНАРОДНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ МІЖЕТНІЧНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

У статті розглядається феномен міжетнічної напруженості як динамічний процес, що характеризується змінами психологічного стану етнічних груп, які взаємодіють, а також підкреслюється нагальна потреба у формуванні етнопсихологічної готовності майбутніх фахівців із міжнародних відносин до міжетнічної взаємодії у надзвичайних ситуаціях політичної нестабільності.

Ключові слова: міжетнічна напруженість, фахівці з міжнародних відносин, етнопсихологічна готовність до професійної діяльності.

В статье рассматривается феномен межэтнической напряженности как динамичный процесс, характеризующийся изменениями психологического состояния взаимодействующих этногрупп, а также подчеркивается насущная необходимость формирования этнопсихологической готовности будущих специалистов международных отношений к межэтническому взаимодействию в чрезвычайных ситуациях политической нестабильности.

Ключевые слова: межэтническая напряженность, специалисты международных отношений, этнопсихологическая готовность к профессиональной деятельности.

The article considers the phenomenon of interethnic tension as a dynamic process characterized by changes in the psychological state of interacting ethnic groups; also the urgent need of the formation of ethnopsychological readiness of the future International Relations Specialists for interethnic cooperation in emergency situations of political instability is emphasized.

Key words: interethnic tension, International Relations Specialists, ethnopsychological readiness for professional activity.

Міжетнічна напруженість на сучасному етапі постає чинником увиразнення соціально-психологічної атмосфери суспільства, руйнування рівня ідентичності, характеристики рівня толерантності фахівців і їх міжетнічної взаємодії у професійній діяльності, що є особливо актуальним в умовах міжетнічних конфліктів. За надзвичайних ситуацій міжетнічна напруженість виникає на підґрунті накопичення і стійкості негативної інформації, вибіркової її сприйняття через емоційний стан людей, генералізацію емоцій за етнічним критерієм, а також зовнішні обставини.

Як зауважує І. Шевель, «міжнаціональне напруження в Україні загострюється в тому числі і через зовнішні впливи, втручання зарубіжних політико-громадських інституцій і спільнот. В Україні, як і в більшості інших країн, серцевиною міжнаціональної толерантності є державна політика міжетнічних відносин, що є надзвичайно важливим у державотворчому процесі. Вона може стати цементуючим фактором суспільних відносин або ж, навпаки, призвести до небажаних соціальних потрясінь. Наголосимо, що стан етнічних відносин усередині країни здебільшого впливає і на розвиток міждержавних відносин» [4, с. 55].

Звідси вбачаються своєчасними пошуки нових шляхів модернізації освіти, направлених на виховання майбутніх представників держави на міжнародному рівні, медіаторів

культури в дусі моральності, віротерпимості, готовності до міжкультурної взаємодії в умовах складних міжетнічних стосунків. Так, одним із нагальних питань сьогодення визначимо розвиток особистості сучасного фахівця, носія гуманістичних, толерантних ідей у системі міжетнічних відносин. Значну роль у вирішенні цієї проблеми відіграє освіта як найважливіший інститут соціалізації людини. Відповідно, перед системою вітчизняної освіти постає задача формування готовності майбутніх фахівців, зокрема з міжнародних відносин, до дієздатності у відкритому суспільстві, де співіснують представники різних національностей і етнічних груп, а відповідно – різних культурних традицій.

З упевненістю можна стверджувати, що етнополітичні конфлікти вирізняються рушійною силою суспільного розвитку, тому майбутнім політологам-міжнародникам важливо оволодіти мистецтвом їх запобігання і врегулювання. Так, етнополітичні конфлікти виникають між політизованими етносами під час їх протистояння / боротьби за зміну статусу, вплив на органи влади, контроль над територією, зокрема ресурсами тощо. У вирішенні міжетнічних проблемних ситуацій фахівцям слід приділяти увагу досягненню консенсусу і утвердженню стабільності [4, с. 58]. Отже, задля миру в суверенній Україні, злагоди у міжетнічних відносинах, нормалізації етнополітичної ситуації в країні, вбачається конче важливим, з одного боку, сформуванню етнопсихологічну готовність майбутніх фахівців із міжнародних відносин до надзвичайних ситуацій, а з іншого боку – розробити ефективні технології управління сферою міжетнічних процесів, створюючи надійний дієвий механізм прогнозування етнополітичних процесів з метою попередження негативних явищ.

Тобто недостатня професійна підготовка державних службовців, середній рівень їх етнопсихологічної компетентності в умовах міжетнічної напруженості слугують причиною слабкої кадрово-інституційної спроможності нашої держави в політичних процесах, що актуалізує тему нашого дослідження і визначає *мету статті* – увиразнити нагальну потребу формування етнопсихологічної готовності майбутніх фахівців із міжнародних відносин і визначити психологічні особливості прояву їх етнічної толерантності й професійної терпимості, що дозволить сформуванню певні уявлення щодо визначеного феномену в контексті їх майбутньої професії, виявити можливості формування і розвитку етноекспатії на етапі їх професійної підготовки. Враховуючи, що до галузі діяльності політологів-міжнародників належать різні дипломатичні представництва, міжнародні організації, політичні партії, федерації національних спільнот тощо, у майбутніх фахівців необхідно виховувати мистецтво жити у світі несхожих людей та ідей.

Спираючись на останні дослідження і публікації, засвідчимо, що проблема етнопсихологічної готовності до діяльності має міждисциплінарний характер і є складовою більш широкого поняття «готовність до професійної діяльності». Особливої значущості в аспекті нашого дослідження набуває науковий доробок А. Мойсеєнко [2], яка аналізуючи напрацювання із зазначеної проблеми, виокремила головні характеристики психологічної готовності (П. Горностай, Т. Іванова, Е. Корабліна, С. Максименко, О. Мороз, О. Пелех, В. Сластьоніна, А. Смірнов та ін.). Нам імпонує наукова позиція Т. Іванової, за якою досліджуваний конструкт тлумачиться як стійка характеристика особистості, що в конкретному своєму прояві виражається в готовності до професійної діяльності; а також психічний стан особистості, який виражається в здібності приймати самостійні рішення при виникненні складних професійних завдань, оцінці своїх можливостей в їх співвідношенні до майбутніх труднощів і досягненні певних результатів [1].

Розглянемо етнопсихологічну готовність майбутніх фахівців із міжнародних відносин до міжетнічної взаємодії в конфліктних ситуаціях, яка характеризується, передусім, високим рівнем грамотності щодо правильного усвідомлення своєрідного функціонування етнопсихологічних особливостей представників різних етнічних груп. Це повинно увиразнюватися в урахуванні їх потреб, мотивів і ціннісних орієнтацій; протиріч між мотива-

ційно-потребнісними компонентами етнічної групи і нормами міжетнічної взаємодії, що функціонують у соціальній свідомості; прояву пізнавально-інтелектуальних складових етнічної самосвідомості представників певних етнічних груп; специфіки форм психологічного захисту етнічного самоусвідомлення представників етнічних спільнот; конкретних етнопсихологічних передумов підвищення ефективності міжетнічної взаємодії, які повинні враховуватися в процесі їх професійної діяльності [3]. Розуміючи, що етнічний конфлікт – явище завжди політичне, майбутні політологи-міжнародники повинні усвідомлювати, що у конфліктному середовищі вони мають використовувати лише дипломатичну зброю для вирішення завдань суспільно-політичної, культурномовної, соціально-економічної галузей діяльності, тобто шляхом мирних політичних перемов.

У формуванні міжетнічної напруженості значну роль відіграють соціально-психологічні чинники. До речі, міжетнічна напруженість характеризується таким психічним станом, як «масова невротизація». Цей стан відрізняється підвищеним емоційним збудженням, що викликає різні негативні переживання, а саме: тривогу, занепокоєння, дратівливість, розгубленість, відчай тощо. Ще різкіше поляризуються стосунки «свої – чужі»: власна етнічна група оцінюється позитивно, а відповідно «чужі» – негативно. Психологічне напруження може створювати міжетнічні проблеми, справжні та вигадані, засновані на провокаціях, чутках або помилковій інформації. Крім того, міжетнічній напруженості, як масовому психічному стану, властива якість «емоційного зараження», що виражається у психічному навіюванні та подразненні [6, с. 302]. Отже, в процесі професійної підготовки майбутніх політологів-міжнародників повинні враховуватись масштаби, соціальне значення, походження міжетнічних конфліктів, які зазвичай сприяють етнічній мобілізації.

Важливо, що під час гібридної інформаційної війни, що ведеться наразі в Україні, стан масової невротизації залежить більшою мірою від ЗМІ. На свідомість людей, втягнутих у протистояння, основний вплив має впевнене, часто бездоказове твердження, а не аргументований аналіз розвитку подій. Людина набуває якостей категоричності, імпульсивності, агресивності, здатності до відносно короткострокових програм діяльності тощо. Відтак активний негативний вплив на свідомість населення відбувається шляхом інтенсивного поширення взаємовиключних суджень і переконань, які зазвичай мають характер принципових протиріч. Тож, політологи-міжнародники повинні враховувати, що внаслідок потужного впливу ЗМІ тимчасово може ускладнюватися адекватна орієнтація людей, породжуватися некритичність в індивідуальних оцінках ситуації, що призводить до загальної апатії та соціальної дезорганізації.

Питання психологічного стану в контексті нашого дослідження обумовлюється подвійним характером, оскільки фахівець із міжнародних відносин, перш за все – звичайна людина, яка перебуваючи в певному психологічному стані або під впливом політичної ситуації, не завжди може прийняти адекватне рішення чи оптимально діяти, що, однак, не може слугувати показником етнопсихологічної неготовності. Яскравим тому прикладом є інцидент, коли виконуючий обов'язки Міністра Закордонних Справ України Андрій Дешиця на підтримку активістів, які пікетували Посольство Росії у Києві, заспівав з ними пісню «Ла-ла-ла». Більше того, як зазначає О. Акімов [1], «під час постановки окремих завдань навіть досвідчений фахівець не в змозі оцінити свої можливості в їх співвідношенні до майбутніх труднощів, і не в кожній ситуації діяльності працівник має «активно-позитивне ставлення» до професійної діяльності». Так, професійні навички аналізу ситуації й вміння абстрагуватися від однозначних суджень є певною запорукою на шляху до формування етнопсихологічної готовності фахівців до взаємодії в умовах етнічної напруженості.

Безсумнівно, вважається доцільною кваліфікована професійна підготовка майбутніх політологів-міжнародників, яку відрізняє високий ступінь прояву в міжнаціональних відносинах знань, навичок і вмінь, дозволяє адекватно оцінювати специфіку і умови вза-

емодії й спілкування з представниками певних етнічних спільнот і увиразнюється своєрідністю їх традицій, звичок і психологічних якостей; а також знаходить усвідомлені форми сприяння на них з метою підтримки атмосфери згоди, добропорядності й взаємодовіри, оскільки результати діагностування студентів старших курсів, які навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини», продемонстрували необхідність дослідження визначеної проблеми.

У ході роботи на початковому етапі було виявлено майже 24% майбутніх політологів-міжнародників з відносно низьким рівнем етнопсихологічної готовності до праці, який характеризується відсутністю її професійної і спеціальної диференціації. Більшість респондентів – 49% визначено у категорію з недостатньо усвідомленою мотивацією особистісних прагнень до вирішення конфліктів, нестійким станом, визначеним базовими і програмованими властивостями особистості й проявлявся у нейтральному або позитивно му відношенні до професії й частково сформованій професійній свідомості. І тільки у 27% опитаних зафіксовано цілеспрямований вияв особистості, який включав систему професійних знань, умінь, навичок, потреб, мотивів, психологічних якостей, настанов і станів особистості, що дозволить їм у майбутньому успішно включатися у професійну діяльність і виконувати її оптимальним чином в умовах міжетнічної напруженості.

Спираючись на вище викладене, ми дійшли висновків, що фахівці з міжнародних відносин мають бути поінформованими щодо генези і певних особливостей міжетнічних конфліктів, які характеризуються високим рівнем суспільно-політичного напруження, масовим безладдям, організованими або стихійними демонстраціями і навіть громадянською війною. «Виникнувши на економічному, соціально-політичному або іншому позаетнічному ґрунті, конфлікт набуває на подальших стадіях етнічного характеру, якщо, звичайно, йдеться про протистояння різних національно-державних утворень або про зіткнення усередині держав різних етнічних груп населення» [6, с. 300].

До того ж, для ефективної взаємодії з різними етнічними групами, фахівці повинні усвідомлювати динаміку міжетнічних конфліктів, якій характерні наступні стадії (за М. Балабуховим [6, с. 305]), як-от: 1) Поступове посилення конфлікту за рахунок введення все більш активних сил, а також за рахунок накопичення досвіду боротьби. Так, україно-російський конфлікт почався з мітингу студентів і мирних вимог українського населення про рішення щодо відміни підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Реакцією на ці вимоги стало проведення мітингів і демонстрацій на захист російської мови і народу в Криму. Різка ескалація україно-російського конфлікту настала після створення бойових формувань на території Луганської і Донецької областей. 2) Збільшення кількості проблемних ситуацій і поглиблення первинної проблемної ситуації, коли під час розвитку конфлікту відбувається пошук все нових претензій, звинувачень, первісна проблемна ситуація обростає все новими аргументами і фактами. Конфлікт довкола «Новоросії» є характерним прикладом, коли вимоги ДНРівців і ЛНРівців зводилися до автономії в межах України. Проте, Уряд Києва довгий час відхиляв таке його вирішення. Конфлікт продовжував розростатися. Внаслідок цього бойовики почали ставити питання про відділення «Новоросії» від України і її державну самостійність. 3) Підвищення конфліктної активності учасників, зміна характеру конфлікту у бік його посилення, залучення до конфлікту нових осіб. На прикладі етнічних конфліктів на сході України, в Криму, Абхазії та Грузії, Молдові та Придністров'ї, Боснії та тоді Югославії видно, як посилюється конфронтація, конфлікт з відносно «спокійного» переходить в озброєне зіткнення, зростає число вбитих і поранених, до конфлікту залучається практично все населення. 4) Наростання емоційної напруженості, що супроводжує конфліктні взаємини і може мати як мобілізуючий, так і дезорганізуючий вплив на поведінку учасників конфлікту. У міжетнічному конфлікті під час його розвитку зростає відчуття антипатії або ворожості, що спостерігається наразі між українськими і російськими етнічними групами.

5) Для міжетнічного конфлікту характерне формування стійкого образу «зовнішнього ворога», коли компроміс сприймається лише як капітуляція противника, коли виявляється прагнення кожної із сторінчасниць протистояння «отримати перемогу», де домінує настанова «до переможного кінця», а пошуки компромісу, мирних рішень поки не вдаються.

6) Для етнічних конфліктів, як правило, характерна їх інтернаціоналізація, тобто залучення до конфлікту чи його врегулювання третіх сил або міжнародних організацій. Так, на підтримку України в конфлікті з Росією виступили США і НАТО, країни ЄС.

Отже, в результаті професійної підготовки, зорієнтованої на вирішення означеної в дослідженні проблеми, випускники ВНЗ набувають знань основних психологічних категорій і понять, таких як толерантність, інтолерантність, етнопатія, етнічна ідентичність, етнічна самосвідомість, нація, міжкультурна компетентність тощо, норм і принципів політики добросусідства, основних типів міжкультурного спілкування, етностереотипів і методів їх подолання задля успішної міжкультурної взаємодії.

Окрім того, студенти ознайомлюються з причинами виникнення міжетнічного напруження, а саме:

1) соціально-економічними – нерівність соціальних статусів, безробіття, різне представництво в престижних професіях;

2) адміністративно-політичними – ієрархія народів (союзні, автономні республіки, автономні області, округи), представництво в органах влади, входження однієї форми національної державності в іншу;

3) культурномовними – недостатня з точки зору неросійських народів увага до національної культури і мови, витіснення російською мовою національних мов із суспільного життя, або навпаки;

4) етнодемографічними та етноміграційними – швидкі зміни у співвідношенні чисельності контактуючих етносів унаслідок міграції й відмінностей в рівні природного приросту населення;

5) етнотериторіальними – розбіжність державних або адміністративних кордонів із кордонами розселення народів, довільне перекроювання міжреспубліканських кордонів, безпідставна передача територій, анексія;

6) конфесійними – поліетнічність національних утворень та багатоконфесійність населення накладаються і переплітаються одне з одним;

7) історичними – вплив минулих взаємин народів (не лише мирних, але і конфліктних, нерівноправних, війн тощо) [6, с. 303].

Зазначимо, що на практичних заняттях, які спонукатимуть студентів до розвитку критичного мислення, викладачі повинні використовувати активні методи навчання, зорієнтовані на розвиток у майбутніх політологів-міжнародників почуття власної гідності та поваги до інших; усвідомлення власних негативних настанов по відношенню до інших; розуміння механізмів стереотипізації; навчання міжкультурному розумінню і толерантній поведінці у міжетнічних стосунках. Велика увага має приділятися рефлексії. Таким чином, студенти оволодівають необхідними навичками подолання психологічної напруженості в міжкультурній взаємодії та нівелювання негативних етностереотипів у власній поведінці по відношенню до іншоетнічного оточення. Особистісна схильність майбутніх фахівців до спілкування з представниками інших культур сприятиме організації профілактичної роботи, направленої на формування позитивних, стресостійких і толерантних форм їх поведінки в ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Наведене вище засвідчує, що в умовах загострення етнонаціональної конфліктності значна роль покладається на державу і державних службовців, котрими є політологи- міжнародники, які повинні оволодіти механізмами зниження напруженості та запобігання етнонаціональним конфліктам. Натомість високий рівень толерантності фахівців – представників країни на міжнародному рівні – сприяє зміцненню політичного і соціального фундаменту демократичної державності, гро- мадського суспільства, національної єдності.

Таким чином, запорукою успішної професійної діяльності фахівців соціономічної галузі діяльності в умовах міжетнічної напруженості повинно стати розуміння природи протиріч і конфліктів між людьми, формування у себе конструктивного відношення до конфліктів, оволодіння навичками неконфліктного спіл- кування у надзвичайних ситуаціях, уміння

оцінювати і пояснювати проблемні ситуації, що виникають, наявність навичок керування конфліктними явищами, вміння передбачати і усувати ймовірні наслідки конфліктів, тобто конструктивно урегулювати протиріччя.

Отже, етнопсихологічна готовність фахівців до функціонування на тлі міжетнічних конфліктів передбачає їх вибір і реалізацію засобів урегулювання, типів медіаторства, уточнення інформації та рішень, що приймаються ними, усунення післяконфліктної напруженості між опонентами, аналіз досвіду урегулювання конфлікту. Безумовно, фахівців із міжнародних відносин без перебільшення можна назвати політичною елітою країни.

Оскільки держава розраховує на свою національну еліту, та повинна стати гідним її представником на міжетнічному рівні. Політологи-міжнародники мають, мовлячи словами Івана Франка, «виростати духом» і створювати «запліднений ідеєю повсякчасного руху і зросту духовний клімат у суспільстві» [5, с. 224].

Висновки проведеної роботи доводять доцільність продовження подібних досліджень і накреслюють перспективні напрямки, серед яких зазначимо розробку нових технологій по формуванню міжетнічної толерантності молоді, а також етнопсихологічної готовності майбутніх фахівців до урегулювання конфліктів в умовах міжетнічної напруженості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Акімов О. О. Психологічна готовність державних службовців до професійної діяльності в умовах євроінтеграції: проблеми визначення й формування [Електронний ресурс] / О. О. Акімов // Державне управління теорія та практика : електр. наук. фах. видання. – 2006. – Вип. 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/DERJAVNA%20SLUJBA/06aopvf.pdf>.
2. Мойсеєнко А. О. Готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / А. О. Мойсеєнко // Інформаційне суспільство України. 2004. – Режим доступу: www.isu.org.ua/uploads/publications.31.doc.
3. Суюнова Д. Н. Психологические особенности межэтнической напряженности в условиях чрезвычайных ситуаций : автореф. на соиск. ученой степ. канд. псих. наук : спец. 05.26.02 «Безопасность в чрезвычайных ситуациях» / Д. Н. Суюнова. – СПб., 2003. – 20 с.
4. Шевель І. П. Міжетнічні конфлікти і міжетнічна толерантність / І. П. Шевель // Мультиверсум : Філософський альманах : зб. наук. праць. – Київ : Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2008. – Вип. 71. – С. 50–59.
5. Українська національна ідея і сучасність : монографія / Під заг. ред. Г. І. Гончарука. – Одеса : АстроПринт, 1999. – 254 с.
6. Халілев Р. А. Міжетнічні конфлікти та їх зв'язок зі станом оперативної обстановки / Р. А. Халілев // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. : Юридические науки. – Том. 26 (65). – 2013. – № 1. – С. 300–310.